

Екокритичко тумачење Ћопићевих прича за дјецу „Медвед и крушка“ и „Жива Ватра и рис Усамљеник“

Оригинални научни чланак

Драган Драгомировић

Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет, Босна и Херцеговина
dragan.dragomirovic@ff.unibl.org

Основни циљ овог рада је екокритичко тумачење прича за дјецу „Медвед и крушка“ и „Жива Ватра и рис Усамљеник“ српског књижевника Бранка Ћопића. С обзиром да нас интересују начини на које су еколошке теме обрађене у овим причама, одлучили смо се за прикладан књижевнотеоријски приступ, који до сада није кориштен у тумачењу Ћопића на нашем истраживачком простору. Ријеч је о еколошкој критици или екокритици, која се, начелно говорећи, бави проучавањем односа између културе и животне средине, а између осталог и испитивањем начина на које је природа приказана у књижевним дјелима. Специфична истраживачка питања, из којих проистиче и нешто шире тумачење пишевог рада, гласе: Које екокритичке теме и са каквим предзнаком су заступљене у Ћопићевим причама за дјецу? Које су то доминантне идеје које Ћопић умјетнички обликује у овим причама, каква је њихова генеза и на који начин су промовисане (најмлађој) читалачкој публици? Постављени циљ и истраживачка питања, поред методолошког приступа, детерминисали су и структуру рада у којем, након уводног дијела посвећеног критичкој рецепцији, жанровским одређењима и потенцијалима за тумачење Ћопићевог стваралаштва као екокритичког текста, у основним цртама расправљамо о екокритици као књижевнотеоријском и критичком приступу, те на крају нудимо тумачење двије Ћопићеве приче за дјецу у екокритичком кључу. Истраживање се може сматрати релевантним не само због покушаја примјене нових интерпретативних модела те освјетљавања појединих аспеката односа књижевности за дјецу и еколошких питања, већ и због аспирација ка темељнијем увиду у дјело српског писца. Резултати овог рада освјетљавају Ћопића као модерног и прогресивног писца, критичара антропоцентризма, који књижевно преобликује традиционална знања о природи успјешно их преносећи најмлађим нараштајима, антиципирајући али и увелико превазилазећи идеје еколошке критике. Кориштени метод и истраживачка питања могу бити поновљени приликом тумачења других књижевних дијела.

Кључне ријечи:

књижевност за дјецу, екокритика, књижевни жанр, критика антропоцентризма, Бранко Ћопић

Ecocritical interpretation of Branko Ćopić's children's stories "The Bear and the Pear" and "The Living Fire and the Loner Lynx"

Dragan Dragomirović

University of Banja Luka, Faculty of Philosophy, Bosnia and Herzegovina
dragan.dragomirovic@ff.unibl.org

The primary aim of this paper is an ecocritical interpretation of the children's stories "The Bear and the Pear" and "The Living Fire and the Loner Lynx" by the Serbian writer Branko Ćopić. Since we are interested in how ecological themes are addressed in these stories, we have opted for a literary theoretical approach that has not yet been employed in interpreting Ćopić's works within our research space. The focus is on ecocriticism, which deals with the study of the relationship between culture and the environment, and among other things, examines the ways nature is portrayed in literary

works. The specific research questions, which lead to a somewhat broader interpretation of the author's work, are as follows: What ecocritical themes, and with what connotations, are represented in Ćopić's children's stories? What are the dominant ideas that Ćopić artistically shapes in these stories, what is their genesis, and how are they promoted to (the youngest) readers? The set goals and research questions, alongside the methodological approach, have determined the structure of the paper, which, after an introductory section dedicated to critical reception, genre definitions, and the potential for interpreting Ćopić's works as ecocritical texts, outlines the ecocritical perspective as a literary theoretical approach to the study of literature, and finally provides an interpretation of two of Ćopić's children's stories through the ecocritical lens. This research can be considered relevant not only because it attempts to apply new methodological models and shed light on certain aspects of the relationship between children's literature and ecological issues, but also due to its aspirations for a more profound insight into the work of the Serbian writer. The results of this paper illuminate Ćopić as a modern and progressive writer, a critic of anthropocentrism, who literary reshapes traditional knowledge about nature, successfully conveying it to younger generations, anticipating but surpassing the ideas of ecological cultural criticism. The method used and research questions can be repeated in interpretations of other literary works.

Key words:

children's literature, ecocriticism, literary genres, the critique of anthropocentrism, Branko Ćopić

I

Одавно је прихваћено, како у широј читалачкој тако и у ужој научној јавности, да је Бранко Ћопић један од најзначајнијих српских писаца и књижевних стваралаца на српском језику уопште (cp. Leovac, 1957; Vučković, 1981; Marjanović, 1987; Marjanović, 2003). Ћопићево дјело анализирано је са мноштва перспектива, од књижевноисторијске перспективизације Ћопићевог дјела у контексту књижевне продукције његових савременика преко традиционалних књижевнотеоријских приступа, попут биографског, тематско-мотивског, жанровског, па до у ужем смислу поетичког и поетолошког (v. Tutnjević, 1972; Idrizović, 1981; Tutnjević, 1982; Koljević, 1991; Vukić, 1995; Popović, 2007; Popović, 2015; Zuković, 2016). Осим неизоставног хумора и везаности за завичајну тематику, у критичкој рецепцији Ћопићевог дјела у цјелини, препозната су и фолклорна изворишта Ћопићеве поетике и снажна везаност за српску усмену традицију (Koljević, 1991; Simanović, 2010; Šarančić-Čutura, 2013; Revulja, 2015; Pitulić, 2015; Pešikan-Ljuštanović, 2022a). Поред тога, значајни су и покушаји довођења Ћопићевог дјела у везу са нешто модернијим књижевнотеоријским правцима и у компаративном кључу (v. Vraneš, 2015; Pantić, 2015; Simanović, 2024). Све ово говори у прилог чињеници да Ћопићево дјело, ни готово читав вијек након првих објављених прича, те више од четири деценије од краја ауторовог живота, није изгубило на виталности и читаности.¹

Пјесник, приповједач и романописац Бранко Ћопић посебан траг је оставио у српској књижевности за дјецу и младе. Епитет једног од најзначајнијих

¹ Након више неуспјелих покушаја Бранко Ћопић своју први причу објављује у београдском листу "Политика", а до почетка Другог свјетског рата објављује три, заправо четири, збирке приповједака: *Под Грмечом* (1938), *Борци и дјејунци* (1939), *У царству лејширова и медведа* (1939) и *Планинци* (1940). Света Кољевића у Ћопићу види утемељивача и настављача велике традиције "приповедачке Босне" (Koljević, 1991), док, према ријечима Славка Леовца „између два рата једини босански дечији писац који је блистао био је Бранко Ћопић" (Leovac, 1954, p. 303).

писаца за дјецу стекао је дјелом које на изузетно допадљив начин комуницира са најмлађом публиком доприносећи развоју когнитивних, стваралачких и етичких потенцијала у развоју личности у најважијем градивном периоду личности – дјетињству (v. Idrizović, 1976; Marjanović, 1981; Danojlić, 2004). Несумњива способност његовог књижевног стваралаштва да допре до читалачке публике довела је и до велике заступљености у обавезним лектирама и методичко-дидактичким обрадама књижевног текста. Отуда је и критичка рецепција његовог опуса за дјецу усмјерена не само према књижевноисторијском ситуирању и поетичком тумачењу већ и ка педагошко-дидактичкој интерпретацији текста. (ур. Petrović, 2023; Stojanović & Janićijević, 2023). Значајни су и новији критичка увиди, а посебно истраживања жанровских веза народне књижевности и фолклорне традиције са књижевношћу за дјецу (Karanović & Radulović, 2006; Šarančić-Čutura, 2009; Pešikan-Ljuštanović, 2022b).²

Друга је ствар у којој мјери се добар дио критичких покушаја може сматрати продубљеним, односно, колико су успјели да одговоре на изазов тумачења Ђопићевог дјела за дјецу. На методолошка ограничења у тумачењу књижевности управо на примјеру критичке рецепције Ђопићевог дјела за дјецу указала је Снежана Шаранчић-Чутура. Српска критичарка примјећује да су испитивања жанровске разноликости и веза са усменом традицијом итекако заступљена у критичкој рецепцији Ђопићевог дјела, али да недостају одговори на питања *како ѿо ѿовезивање Ђопић ѿосѿиже и шѿиѿ ѿиме ѿосѿиже* (Šarančić-Čutura, 2008, pp. 95–96). С друге стране, према ријечима исте критичарке, сложеност, иновативност, плодотворност и *сушѿинска модерносѿ Ђопићевоѿ дјела* остају тек овлаш оцртани, а често је *уѿиѿино мѿѿодолошко ѿолазишѿиѿе* те јасније омеђење и продубљена интерпретација (pp. 97–98, све подвукао Д. Д.). Шаранчић-Чутура поентира тезом да због особености Ђопићеве ауторске концепције жанра произлази и „потреба да се феномену књижевног дела за децу приступа темељније!” (p. 98). Гледано у цјелини, чини се заправо да рецепција српског пјесника, приповједача и романописца за дјецу још увијек не иде у корак са стварном књижевном вриједношћу његовог дјела, било у истраживању структуре, приповједних поступака или његовог идејног и контекстуалног значаја, што је и додатна мотивација за наш рад.³ Поред тога, треба имати на уму да једна од потешкоћа у приступу Ђопићевом дјелу за најмлађе лежи и у чињеници да се, као што то критика примјећује за књижевност за дјецу у цјелини, овај вид стваралаштва још увијек сврстава у маргиналне и маргинализоване жанрове (v. Marjanović, 2008; Jović & Tropin, 2022).

² На овом мјесту нудимо изузетно сажет и неминовно непотпун увид у критичку рецепцију Ђопића.

³ Немамо простора да шире разматрамо разлоге оваквог статуса којима се отварају бројна друга сложена питања. Јасно је да популарност не мора бити синоним за књижевно-умјетичку вриједност, а ни Ђопићево дјело у цјелини се не може сматрати сасвим уравнотеженим у том смислу (v. Danojlić, 2004, p. 70).

Издвајајући у нашем раду приче „Медвед и крушка” и „Жива Ватра и рис Усамљеник” усредсређени смо заправо на онај дио Ћопићевог стваралаштва који припада прозној књижевности за дјецу, прецизније, краткој причи са израженим елементима приче о животињама и басне.⁴ У причама о животињама и баснама као незаобилазним жанровима књижевности за дјецу, људске особине се приписују животињама и биљкама, а путем алегорије и персонификовања, те ”драмског заплета” и јасне и ефектне поенте, до читаоца стижу поруке важна прије свега за људски род. Основне одлике басне као примарно усмене творевине јесте персонификовање појава живе и неживе природе, поистовјеђивањем људи са животињама, опис природне појаве који се понављањем намеће као искуство те се може схватити у пренесеном смислу, и у коначници уопштити. Басна сраста са алегоријом транспонујући стварност на умјетничку раван, и у најсажетијим облику задржава ”драмску” структуру, са експозицијом, заплетом, расплетом и наравоученијем (*Rečnik književnih termina*, 1985, р. 70). Приче о животињама припадају народним приповјеткама чији су носиоци радње животиње у којима препознавањем особина животиња сличних људским особинама „у духовито смишљеним, наглашеним, чисто људским ситуацијама, наступају у ствари људи у обличју животиња, ређе ствари” (*Rečnik*, р. 600).

Ћопићеве кратке приче за дјецу, назовимо их ауторским или умјетничким баснама, настају као успјешан умјетнички амалгам приче о животињама и басне. Вид стваралаштва који заправо и није неуобичајен у књижевности за дјецу. „Могло би се рећи да у највећем броју случајева књижевност за децу брише границе између приче о животињама и басне, да даје синтезу која подразумева ”узимање“ жељеног и потребног од оба усменокњижевна облика, да би се, у новом контексту, узајамност међусобних веза додатно развила” (Šarančić-Čutura, 2022, р. 31). Ако бисмо покушали макар условно разлучити Ћопићеве позајмице или дуговања усменом фолклорном стваралаштву, могли бисмо рећи да у својим умјетничким баснама, структуришући их, од басне преузима драмски облик и ”срастање са алегоријом”, а од њриче о животињама хумор те наглашени алегоријски смисао. Све су то разлози због којих приче за дјецу „Медвед и крушка” и „Жива Ватра и рис Усамљеник” сматрамо репрезентативним узорком из корпуса Ћопићевих краћих прозних радова за дјецу и младе, уз потенцијал за тумачење као релевантних примјере екокритичких текстова.⁵

⁴ Најзначајније Ћопићеве приче за дјецу, махом са мотивима природе, објављене су у збиркама „У царству лептирова и медведа” [1939], „Приче испод змајевих крила” [1953], „Доживљаји мачка Тоше” [1954] и „Баште сљезове доје” [1970].

⁵ Обје приче припадају збирци која је први пут изашла под насловом „У царству лептирова и медведа” у издање Геце Кона у Београду 1939. године. Бројна каснија издања штампана су на оба српска наријечја и писма и неријетко са благим варијацијама у наслову. У нашем раду користили смо јубиларно издање сабраних дјела из 1975. године, објављено за пишчевог живота, под насловом *Приче испод змајевих крила* (в. Сорић 1975).

II

Еколошком критиком сматра се референтан и релативно добро развијен корпус углавном теоријских текстова насталих на англистичком истраживачком подручју (up. Glotfelty & Fromm (ed.), 1996; Garrard, 2004; Garrard, 2012; Čeh Steger, 2012; Clark, 2015; Clark, 2019; Slovic et al., 2019), а са скромном заступљеношћу код српских књижевних критичара (v. Тошић, 2006; Ђурковић, 2020; Ђурковић, 2022). Овај истраживачки правац културолошке провенијенције настао је крајем двадесетог вијека као одговор на све већу забринутост за еколошке проблеме, као што су климатске промјене, уништавање природних станишта и загађење. Своје зачетке има у радовима Вилијама Рукерта из 1978. године, тачније, у есеју овог аутора под насловом „Књижевност и екологија: екокритички експеримент” (Ђурковић, 2020).

Синтетишући екокритичка теоријска полазишта у тумачењу књижевности Ана Батинић подсећа на ријечи Шерил Глотфелти којима се екокритика одређује као „Проучавање односа између књижевности и физичког околиша. Баш као што (...) марксистичка критика у читање текстова уноси свијест о начинима производње и економским класама, екокритицизам заузима земљоцентричан приступ у проучавању књижевних текстова” (Glotfelty, 1996, p. xviii; prema Batinić, 2022, p. 28). За важан аспект екокритичког приступа књижевности Батинић издваја мишљење да природа није тек конструкт културе, али нам је доступна једино путем посредовања културе (језика и текстуалних облика) те је стога кључно промишљати о бројним начинима на које је природа приказана, манипулисана, потиснута или креативно употребљена у симболичним облицима и текстуалним праксама културе (Zapf, 2010, prema Batinić, 2022, p. 30). Батинић запажа и да се коријени екокритике налазе у жељи за обновом антропоцентризмом нарушене повезнице између људи и нељуди (Jimmy, 2015, p. 317 prema Batinić, 2022, p. 30).

Еколошка критика књижевности или екокритика један је од покушаја да се у оквирима књижевног науковања, ако о овом изразу данас и може бити ријечи, расправи и истражи питање односа човјека и природе посматрањем и анализом начина на којима су природа и природни феномени комуницирани, приказивани, интерпретирани и тумачени у књижевним али и књижевнокритичким текстовима и дјелима (потенцијално цјелокупној хуманистици). Јелица Тошић примјећује да је очигледно ријеч „о интердисциплинарном проучавању, које представља неуобичајено комбиновање једне природне и једне хуманистичке дисциплине. Тај невероватан спој (или интердисциплинарност) физичког и духовног може се видјети у терминологији две науке, екологије и екокритике, које се удружују у циљу очувања и опстанка човека” (Тошић, 2006, p. 50)⁶ Екокритичко тумачење књижевности заправо је својевр-

⁶ У својој интердисциплинарности са аспектима помодности које је тешко пратити чак и на нивоу референци, еколошка критика се шири на различита поља тзв. нове хуманистике развијајући интерпретативне везе са феминизмом, постколонијализмом, културологијом

сно синтетизовање еколошких открића и књижевно-симболичких значења и порука те, са књижевно-критичких позиција гледано, у најбољем случају могућност да се књижевни аутори и њихова дјела додатно освијетле у новој перспективи.

Не постоји пуна сагласност о сврси, методологији и опсегу књижевне екологије или екокритике. Уобичајене примједбе овом истраживачком правцу тичу се недостатака у истанчаности и изнијансираности самог приступа, односно већ у основним премисама које се тичу разумијевања односа природе и културе (v. Head, 1998; Rigby, 2004). У контексту стања у савременим књижевним теоријама, за екокритику виђену као истраживачку методу или правац, можемо рећи да је не само интердисциплинарно него и контекстуално заснована, посуђујући идеје изван саме теорије књижевности и тежећи широј етичкој и моралној поенти. И поред релативно великог броја успјешних покушаја, ако је судити према квантитету продукције, тешко је говорити о нешто значајнијим дoметима овог истраживачког усмјерења у интерпретативној пракси што је заправо већ и стално мјесто савремених постмодерно заснованих књижевних теорија (up. Eagleton, 2006). Да би била чинодејствена и оправдана неопходно је да као и свака друга потенцијално плодносна ако не књижевна методологија у строгом смислу, онда макар правац или приступ, отвара нове увиде у природу књижевности, односе књижевности и стварности, односно да проговара о природи човјека и његовом мјесту у свијету, и коначно, поетици појединог аутора. У принципу, потребан је додатни напор за оправдавање оваквог методолошког усмјерења ако се ни по чему не разликује од већ опробане мотивске и тематске критике која у средишту пажње има природу.⁷

Детерминисање еколошких питања у књижевности и њихова интерпретација чине се непотпуним без нешто шире културно-историјске перспективе, друштвено-историјског контекста, а у случају нашег писца и жанровских одлика, како би се употпунила слика о прогресивности или пак регресивности умјетничких дјела односно умјетничких тема, идеја и мисли, те порука и поука, којима потенцијално обилује књижевност за дјецу схваћена и као важно поучно, дидактичко и забавно средство васпитања и образовања најмлађих. Најближе смо на овом мјесту напомени о појму књижевне критике

у цјелини. Једна од области које је лакше изоловати, а којој се посвећују поједини аутори, јесте тумачење књижевности за дјецу (v. Gaard, 2009; Lesnik-Oberstein, 1998, p. 208; Aslan & Bas, 2020; Purcia, 2022).

⁷ Излаз из методолошке несигурности налазимо у критички оријентисаном и креативном кориштењу основних теоријских концепција овог истраживачког модела, јер као и било који други истраживачки правац сама по себи не нуди готове кључеве и рјешења у тумачењу књижевности. Уосталом, у посљедњој четвртини 20. и почетком 21. вијека тзв. књижевна теорија одмијенила је теорију књижевности, а тумачење књижевности више не тежи чврстом методолошком полазишту. Раскинуте су и везе између тзв. унутрашњег и вањског проучавања књижевности, а чини се да доминирају контекстуална наспрам текстуалних поетолошких оријентација.

коју нам оставља српски критичар Светозар Петровића примјећујући да је књижевна критика, између осталог често „и студиј (мада редовно неметодичан) оних граничних подручја међу хуманистичким дисциплинама која још нису наша мјесто у систему знаности, студиј – дакле – свих оних проблема књижевнога феномена што их расправљање о једном дјелу може покренути у систематичном духу критичара. Разумијевању таквих комплексних ситуација, међутим, мора претходити схваћање елементарних дистинкција.” (Petrović, S., 2003, p. 127). Пред истраживачима склоним опробавању у новим методолошким моделима тумачења књижевности отвара се питање, зашто би, у нашем случају, тумачење Ђопићевих прича за дјецу као екокритичких текстова било значајно и у којем смислу? Можда и суштинско појашњење које дугујемо оваквим методолошким отварањем теме гласи: које би биле значајне разлике или предности оваквог приступа у односу на увријезену тематско-мотивску, дидактичко-методичку рецепцију мјеста животне средине у књижевности?

С једне стране, Ђопићев животни и радни вијек (1915-1984) пао је добрим дијелом у период индустријализације и великих миграција из села у град које су између осталог имале за посљедицу и искуства алијенације и, неодвојиво од претходних, све веће угрожености животне средине. С друге стране, лако је примијетити да се питања човјековог односа према природи, тек у тзв. постиндустријско доба, односно у посљедњим деценијама двадесетог вијека, захваљујући налазима природних наука, више не узимају здраво за готово већ постају легитимна тема и друштвено-хуманистичких па тако и књижевнонаучних и културних истраживања (v. Garrard, 2004; Clark, 2015).⁸ Желимо заправо нагласити да је више него очигледно како у вријеме настанка најзначајнијих збирки прича за дјецу са изразитим тематизовањем природе и животне средине, „У царству лептирова и медведа” [1939], „Приче испод змајевих крила” [1953], „Доживљаји мачка Тоше” [1954], па и „Баште сљезове боје” [1970], Ђопићу ниси могле бити познате нити би му били од значаја данас широко познати налази природних наука о угрожености животне средине нити апстрактне еколошке теорије западне провенијенције изграђене на истом нарративу. С тога би и претпоставити да је Ђопићев рад инспирисан неким видом експлицитне еколошке свијести у теоријском или пак идеолошком смисли, значило грубо учитавања те би довођење Ђопићевог књижевног рада у везу са екокритиком на овакав начин било само по себи више него промашено.⁹

⁸ Сасвим је друго питање колико су ове теме испрофанисане, дјелимично и обесмишљене у савременом не само медијском дискурсу, поп култури и популистичким политичким нарративима данашњих либерално-демократских друштава (па чак и у академском и стручном бављењу књижевношћу и културом), чија је моћ изграђена управо на експлоатацији природе, односно колико сам екокритички теоријски концепт може бити адекватан у тумачењу српске књижевности.

⁹ Отуда је и питање генезе Ђопићевих ”еколошких идеја” значајно за овај покушај екокритичког тумачења и вратићемо му се у наставку рада.

Много плодносније је заправо говорити о перспективизацији екокритике као књижевног истраживачког правца уз већ детектоване правце којих се вриједи држати, а то су фолклорно и усмено извориште Ћопићевог стваралаштва чему можемо додати и оригиналан карактер самог писца. Сувислим се заправо чини поставити питање на које начине Ћопићево дјело кореспондира са основним идејама еколошке критике као што су *усредсређивање на природу* (како су природа и природно окружење/средина приказани и како људска друштва утичу на природу), *еџички асџекџ* (одговорност човјека према природи); и *криџика анџироџценџризма* (промовисање биоцентричних и екоцентричних вриједности) те о реперкусијама тих кореспонденција на наше данашње виђење Ћопића. У крајњој линији, на начин на који је разумијемо и примијењујемо у овом раду, екокритика или екокритичка перспектива у тумачењу књижевности заправо је нови начин да се продискутује о старим темама са акцентом на еколошкој кризи садашњице, освијешћавању проблема угрожености и потребе за активним ангажовањем у очувања животне средине те улози књижевности за дјецу у том позиву. Овако схваћену видимо је као потенцијално користан инструмент хуманистике који на свјетло дана поново износи улогу, значај и вриједност књижевности као умјетности и као средства образовања и васпитања.

Поред тога, када говоримо о Ћопићу у ширем књижевноисторијском или биографском контексту, важним се чини примијетити да је ријеч о писцу који иако идеолошки и политички није био претјерано активан, показује изузетан а за њега понекад и опасан слух за савремене друштвене, културне и политичке феномене те се у том смислу може се сматрати критичарем друштва и ангажованим писцем. Ријеч је о писцу који се, међу првима и ријеткима у својој генерацији, умјетнички позабавио друштвеним проблемима и парадоксима, као што си питања унутрашних миграција, неприлагођености некад руралног становништва на нову средину у роману *Осма офанзива* [1964], критиком бирократизације и нових буржоаских навика социјалистичког друштва номинално заснованог на демократским, социјалистичким и принципима равноправности у проповиједи „Јеретичка прича“ [1950] и комедији *Одумирање међега* [1958].

III

Медвјед Гунђало са Грмеч-планине, главни јунак приче „Медвед и крушка“, протјеран од сељака након што је у потреби за храном поклао неколико оваца те осрамоћен у животињском свијету због кукавичијег дијега од хајке, склони се у неку стару пећину на сасвим други крај планине и одлучи да се тамо настани. Обрадовао се када је на једном пропланку видио велику крошњу старе крушке пуну дозрелих плодова. У нестрпљењу и халапљивости није му било довољно да се попне и продрма крушку већ ју је ударао големим тешким каменом како би са ње спало што више сочних плодова.

- Јао, зашто ме удараш? – зашумори њужно сџара крушка – што сам ти ја крива? Ако хоћеш мојих њлодова, а ти њричекај да њојџуно сазру и они ће већ сами оџџасџи. Иначе, ако ме будеш овако ударао, моџла дџх се још и осушиџи, џа доџодине нећеш имаџи ниједне крушке.

- Шџа је мене дџиџа за доџодине – одврати јој џрудо Гунђало – ја хоћу сад да се наједем.

И њоново сџаде оним каменом да удара јадно дрво. (Сорић, 1975, р. 32)

Већ друге јесени крушка је давала много мање плодова безуспјешно говорећи Гунђалу да је не млати тешким каменом јер би се могла осушити. Гунђало би на њене молбе срдито одговарао „ти мене, дакле, да учиш, глупа, храпава крушко? Ти ниси хтела да родиш само мени за инат!” (р. 33). Треће године, Гунђало је патио од страшних болова у стомаку те по савјету једног врло старог љекара лисца похита ка крушки која га може излџечити. Међутим, тамо пронађе осушену крушку те се изненади када је угледа оронулу, тек са двије-три зелене гране.

- Шџа је џо с џобом?! – џовика џреџлашено медвед. – Ја дошао да се лечим џвојим крушкама, а ти, џле, осушила се!

- Да – шаџаџом одџовори крушка – умирем. Уџроџасџила ме је џвоја неразумна џрождџљивосџи. Још мало и ја ћу већ дџиџи мџџва! Еџо ти што си учинио...

Чувши џе речи Гунђало невесело седе исџод дрвџџа и ћуџећи слушаџе како крушка џџхо шумџи чџџа своју самџџну моџџџву. И месец је већ одавна био изашао и смејао се на своју слику коју дејаше уџледао у једној локвици на џроџланку, а Гунђало је још увек џужан седео исџод умирућеџ дрвџџа и, џо џрви џџџ доџада, њеџово се џврдо срце размекшало и он је, кајући се искрено, џлакао на јасној жуџој месечини за сџаром крушком која је умирала. (Сорић, 1975, р. 34)

Прича „Медвед и крушка“ упечатљивост црпи већ из одабира медвједа¹⁰ као главног лика, највећег сваштоједа, крупне звијери и највећег предатор у Европи, те симболичког и имагинарног уџџаја који ова звијер има у словенском фолклору али у духу и имагинацији човјека уопште. Медвјед симболизује снагу и виталност, али и тромост и невољу без рационалног повода, попут човјека, одликују га динамичност и покретљивост, али коначно, и негативне особине попут халапљивости и нестрпљивости. У омиљену храну медвједа спада и дивља крушка, листопадни грм или стабло слатког плода, шумска воћкарица дугог вијека и великог приноса.¹¹ Пројџџирајући у лик

¹⁰ С обзиром на локалитет ријеч је свакако о мрком/смеђем медвједу (lat. *Ursus arctos*), крупној звјери из породице медвједа. Медвјед, наизглед незграпне грађе, необично је брз, спретан и снажан. У перцепцији човјека склон је неваљалству и изгредима, а ипак веома поштован и симпатичан, како због своје снаге као и ”негативних” особина те вјеровања у исцјелитељске моћи.

¹¹ Крушка (lat. *Pyrus*) је биљка из породице ружа (lat. *Rosaceae*), односно, у нашем случају

медвједа Гунђала сирове људске потребе без свијести о посљедицама, Ћопић даје слику савременог човјека, његових лоших особина и отуђености од суживота са природом. Крушка, с друге стране, у опозицији према непромишљености, халапљивости и лудости, у овој Ћопићевој причи симболизује родну и хранидбену функцију природе, саму природу хранитељку, утемељеност у земљи и одрживост, поузданост и мудрост. Тужни епилог приче „Медвед и крушка“ води прворазредним еколошким поукама о урушавању природне равнотеже усљед безобзирне, непланска експлоатације природних ресурса и похлепе, које воде ка неодрживом управљању и потенцијалној биолошкој пропасти.

И у другој Ћопићевој причи срећемо двоје протагониста од којих је један вођен примарним нагонима, млади домаћи мачак Дивља Ватра¹², а други, рис Усамљеник, древним искуствима живота у природи и свијешћу о угрожености опстанка.¹³ Као и свако младо живо биће, мачак Жива Ватра, син чувене мачке Старе Преље, трага за срећом и властитим идентитетом. Незадовољан животом у породици у којој мора све да дијели те се осјећа неслободним, одлучује се на одлазак од куће. Љутито фркнувши на двојицу своје браће, Муњу и Жишка, млади мачак креће у пустоловину.

- Нећу више да живим с вама двојицом, лојови једни! Не моју њо вољи да се ширим и дуљим на лежају – ви ми сметате, не моју да њоједем сву ловину коју мајки донесе – ви је са мном делите, а најсунчанија местиа њред нашоом кућом ви стје заузели... Е, ња ко онда да живи с вама... Идем лејо у далеки свети, њамо ће свакако бити боље... Уосталом, зар мајки није њричала о некој земљи њде шеве саме лејте у усња. (Сорић, 1975, р. 55)

Отпочевши авантуру бијега од куће незадовољни мачак Жива Ватра врло брзо схвата да је усамљен те од шумских животиња које среће тражи да му испричају какву занимљиву причу. Нико, међутим не може да исприча нешто занимљиво јер нису из истога рода, ни медвјед, ни јазавац, ни дивља свиња, све док не сретне свог шумског рођака усамљеног риса. Мачак се диви његовом усамљеничком животу и слободи, али примјећује рисову тугу и усамљеност те му упућује питања зашто је тужан и зашто се не игра? „Немам с киме, младићу! Моје је племе већ изумрло, ја сам, ево, остао последњи... Нема више у шуми негдашњих љутих рисова и зато је моје срце тужно!“ (р. 57). Мачак у први мах не може да схвати рисову тугу, али добија подробније објашњење. „Ех, мој жутокљунче! – уздахну рис Усамљеник – зелен си као овогодишње лишће. Горак је ручак кад га сам једеш, а лежај је празан и пуст без мојих негдашњих другова. Шест љутих рисова спавало је заједно са мном док сам

вјероватније дивља крушка (lat. *Pyrus pyrastrer*). Споро расте и обично живи 100-150 године.

¹² Домаћа мачка (lat. *Felis catus*) је мали месождер настао припитомљавањем дивље мачке (lat. *Felis silvestris*).

¹³ Рис (lat. *Linx linx*) највећа европска звијер из породице мачака. Познат као изузетно скривита животиња и угрожена врста, а на простору западне Европе готово потпуно истрејен (v. Dragomirović et al., 2021, pp. 56–57).

био мали, а сад ми је срце тужно кад се тога сетим.” (р. 58) Након што је чуо тужну причу о изумирању рисовог племена Жива Ватра одлучује да се врати кући те позива риса Усамљеника да му се придружи. Рис Усамљеник одговара:

- Хвала ти, мали мој рођаче, али моје местио је овде. Рис Усамљеник докраја ће чувати лежиште својих старијих. Зар да се у кућу мојих њредака усели каква лукава лија или дебели јазавац. Не, ти се неће догодити док је још мојих зуба и шаја. Последњи љути рис никад неће издати своје племе. Иди кући, мали мој њријатиљу, ваљда си већ нешто научио од свој старијој рођака... (Сорић, 1975, р. 58)

Ђопићев мачак Жива Ватра оличење је типично људских младалачких лутања која се огледају у трагању за срећом и идентитетом, али и у отуђености и незрелости. Скровити предатор рис симбол је стабилности и мудрости, искуства и традиционалног знања о природи. Жива Ватра у својим младалачким индивидуалистичким лутањима риса Усамљеника доживљава као моћног и великог рођака и узор, идеализујући његов ”слободарски” животни стил. Неколико је важних порука могуће извући из ове Ђопићеве алегорије. Прво, сучељавајући карактер домаће младе мачке која из сигурног окружења сањари о индивидуализму и слободи са искусним дивљим рођаком рисом којем пријети потпуно изумирање, Ђопић отвара изузетно актуелну тему угрожености дивљих врста и природе у цјелини.¹⁴ Друго, у нешто ведријем епилогу ове приче у односу на претходну, чувши исповијест риса о врсти која изумире, у мачку долази до освјешћивања проблема индивидуализма и отуђености коју индивидуализам производи, те о значају колективитета и друштвености, прије свега породичних односа и заједништва као културног обрасца, традиционалног али и примарног и неодвојивог од личног и индивидуалног благостања и потенцијалне животне среће. Питања су то о којима у овој причи проговара Ђопић шаљући читаоцима дубље поруке о духовним, егзистенцијалним и филозофски проблеми савременог човјека као што су отуђење, индивидуализам, однос индивидуалног према колективном и породичном наслеђењу, и у коначници о недостатку оријентира и лутањима савременог човјека.

Сасвим школски говорећи, двије Ђопићеве приче за дјецу, показују се као репрезентативни примјери промовисања позитивних еколошких вриједности и односа према природи, али и као критика антропоцентризма и отуђења од природе. Прича „Медвед и крушка“ поентира темом угрожености животне средине док је у умјетничкој басни „Жива Ватра и рис Усамљеник“ тежиште на питању отуђености, алијенације, идеологије индивидуализма западњачке провенијенције. Обје Ђопићеве приче заправо кореспондирају са потоњим еколошким теоријама проширујући значењско поље и нудећи умјетнички

¹⁴ Причом о ”адолесцентској” криза младог мачка, веома поучној за млађе читаоце, увјерљиво се преноси и порука о угрожености једне дивље врсте животиња, али истовремено и изазовима и опасностима које носи одрастање и савремени живот у цјелини.

обликовану критику отуђења човјека од природе, изгубљеног суживота са природом као и одрицања од традиционалних породичних вриједности и колективног идентификовања, подсећајући читаоце да су ове вриједности нераздвојне, макар у српском културном обрасцу и традицији. У крајњој линији, у обје приче у персонификованим ликовима биљног и животињског свијета, а под обличјем алегорије, умотана је снажна критика модерног друштва.

Надаље, тумачећи двије Ћопићеве приче на тананом и несигурном екокријичком методолошком обрасцу, на покренутом таласу између књижевног текста и идеје угрожености природе, излазимо пред питање: одакле заправо наш писаца црпи идејну и мисаону инспирацију, свјетоназор близак одрживом суживоту са природом и свијест о значају колективног испред индивидуалног и индивидуалистичког начина живота? За разумијевање генезе Ћопићевих ”еколошких” идеја пресудно је заправо вратити се на форму ових прича. Као што смо настојали показати, у креацији прича битну улогу игра одабир ”јунака” и њихова општа и митска перцепција, њихов симболички потенцијал, али можда на првом мјесту, приповједачки поступак у којем су животиње и биљке носиоци људских особина и путем чије интеракције се обликују поруке и поуке важне за људску егзистенцију.¹⁵ У том смислу пресудним се чине изворишта Ћопићевих прича у усменом приповиједању, дакле фолклорној традицији као поузданом архиву традиционалних народних искустава суживота са природом, из којих Ћопић преузима свијест о потреби за равнотежом, потреби за одрживим односом према природи, суживоту, поштовању, вриједностима које се косе са незаобилазним проблемом отуђености савременог човјека. Другим ријечима, фолклорни, усмени и традиционални књижевни и културни мотиви, уједно су и носиоци традиционалних знања и идеја, стицаних у вјековним искуствима живота у природи и суживота са природом, које Ћопић у новом и продубљеном облику сервира савременим читаоцима, преносећи и чувајући на тај начин и у доба отуђености и еколошких изазова, оно аутентично, традиционално, словенско и балканско, српско искуство суживота са природом у којем човјек и породица нису издвојени и отуђени ентитети већ дио исте те природе.¹⁶ Све су то искуства и виђења свијета која Ћопић веома успјешно транспонује у умјетничку бајку и износи пред модерног читаоца, дубоко проживљавајући комплексне сударе из којих заправо извиру и хумор и туга његових прича.

¹⁵ Користећи се традиционалном литерарном формом приче о животињама и елементима басне Ћопић уз помоћ животиња и биљака као главних ликова води читаоце ка поукама значајним за формирање животних свјетоназора.

¹⁶ Доказе аутентичности српског и балканског односа према природи налазимо у чињеницама природних наука које говоре у корист већем степену очуваности природе и повезаности са природом у односу на западноевропске културе. Као важан сигнал говори и чињеница да су све три европске велике звјери (медвјед, вулк и рис) током двадесетог вијека биле готово истребљене у западној Европи (а враћане реинтродукцијом) што на балканским просторима до дан-данас није случај.

Овакви увиди указују и на сложену природу Ђопићеве списатељске и интелектуалне модерности. Изграђен на јединственом споју усмених фолклорних образаца приповиједања као преносилаца традиционалних знања која снажно кореспондирају са модерним еколошким наративом, Ђопићев рад за дјецу дјелује готово субверзивно, поготову у контексту времена настанка, у доба наглашене индустријализације друштва и посљедично све већег отуђења човјека од природе, у епоси робовања концепту људског благостања изграђеном на бесомучном експлоатисању природних ресурса. Ђопића каквог тумачимо данас могуће је назвати претечом савремених еколошких теорија, али при томе не требамо изгубити из вида да је његово дјело не само *исјред* еколошке књижевне теорије већ и *изнад* њених идеолошких конструкција, порозних јер су и саме добрим дијелом утемељене на увјерењима поодавно отргнутим од традиционалног доживљаја животне средине и истинског разумијевања значења ријечи поштовање и суживот.¹⁷ Нашавши се изнад модерности у духовном смислу ријечи, Ђопићев умјетнички исказ неминовно обилује хумором и тугом, песимистичном осјећајношћу и свијести о томе да путеви којима човјечанство убрзано корача нису исправни, још мање правични и добри, али да повратка готово да не може бити, осим у измаштаном свијету, у Ђопићевом свијету „испод змајевих крила”. Ипак, веома успјешно спајајући естетско са етичким, зрна наде која наш критичар антропоцентризма тужног лика оставља за собом, упућена управо најмлађима, имају потенцијал да уроде благодатним плодовима и под само једним условом под којим све у природи и успијева, под условом да наиђу на здраво и плодно тло.

Закључак

Екокритичко тумачење Ђопићевих прича за дјецу указало је на изузетно висок степен кореспондирања његовог дјела са савременим еколошким идејама. Главна обиљежја Ђопићевих прича за дјецу уједно су и главни атрибути еколошке теорије, а то су: *усредсређивање на природу* и промовисање еколошке свијести те одрживог суживота са природом; *етишка њишања*, прије свега, питање одговорности човјека за животну средину али и људску заједницу; те *критика антропоцентризма*. Допадљиво креиране еколошке поруке о одрживом суживоту са природом и егзистенцијалистичке поруке о проблему отуђења човјека у модерном свијету долазе од истог аутора који је међу првима умјетнички обликовао и питања унутрашних миграција, неприлагођености некад руралног становништва на нову средину у роману *Осма офанзива*, те критиковао бирократизацију и нову буржоазију социјалистич-

¹⁷ Љубитељима Ђопићеве умјетности није тешко да замисле Ђопићев подсмјех према помодности савремене еколошке теорије и идеологије и саме пречесто отуђене од стварности и традиције, отуђене од природе, а којој добрим дијелом припада и еколошка књижевна критика.

ког друштва номинално заснованог на демократским, социјалистичким и принципима равноправности у комедији *Одумирање међеда* и саркастичној проповиједи „Јеретичка прича“.

Артикулишући и преносећи традиционална знања и идеје о природи из фолклорног и усменог стваралаштва Ћопић на увјерљив начин допире до читалаца, етаблирајући се у овим кратким причама за озбиљног критичара антропоцентризма и претечу еколошких идеја у књижевности, али не помодног ”теоретичара” и ”активисту”, већ дубоко освијештеног ствараоца ослоњеног на традиционална искуства наше културе, искуства суживота са природом уз поштовање саме природе и виђење човјека не као централне фигуре већ тек као дијела природе. Све су то разлози због којих га можемо назвати ангажованим писцем, заинтересованим за шире проблеме заједнице, биолошки и духовни опстанак природе и човјечанства.

Како год схватили одговоре на ова питања, извјесним се чини да већ сама могућност њиховог постављања, могућност да Ћопићеве умјетничке или ауторске басне буду повод за расправу о етици, отуђењу, усамљености, одрживости, суживоту са природом, срећи, индивидуалном и колективном благостању, свједоче о сложености и суштинској модерности Ћопићевог дјела, питањима у нашој критици тек овлаш оцртаним, те путевима којима би будућа истраживања књижевности за дјецу и Ћопића могла поћи без обзира за који се истраживачки правац или пак научну дисциплину при томе определијели.

Литература

- Aslan, E. U., & Bas, B. (2020). Ecocritical approach to children's literature: Example of "I am a Hornbeam Branch". *Educational Research and Reviews*, 15(12). 711–720. <https://doi.org/10.5897/ERR2020.4063>
- Batinić, A. (2022). Ekokritika i *Zarobljenik šumske kuće* Anđelke Martić u izdanju Eko vjevevice. *Poznańskie Studia Slawistyczne*, 22. <https://doi.org/10.14746/pss.2022.22.1>
- Čeh Steger, J. (2012). Ekologizacija literarne vede in ekokritika. *Slavistična revija*, 60(2), 199–212. https://srl.si/sql_pdf/SRL_2012_2_05.pdf
- Clark, T. (2015). *Ecocriticism on the edge. The anthropocene as a threshold concept*. Bloomsbury.
- Clark, T. (2019). *The value of ecocriticism*. Cambridge University Press.
- Ćopić, B. (1975). *Priče ispod zmajevih krila* (Sabrana dela Branka Ćopića, knj. 10). Prosveta, Svjetlost, Veselin Masleša.
- Danojlić, M. (2004). *Ćopićeve priče iz detinjstva. Naivna pesma – ogledi i zapisi o dečjoj književnosti*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Dragomirović, A., Radošević, D., & Dragosavljević, D. (2021). *Šta su krupne zvijeri i zaštita mrkog medvjeda*. Centar za životnu sredinu.
- Đurković, U. (2020). Ekokritika i istorija književnosti. *Godišnjak Katedre za srpsku književnost sa južnoslovenskim književnostima*, 15, 267–284. <https://doi.org/10.18485/godisnjak.2020.15.13>
- Đurković, U. (2022). Ekokritika i geopoetika – ekopsihološki pejzaži. *Poznańskie Studia Slawistyczne*, 22, 129–140. <https://doi.org/10.14746/pss.2022.22.6>
- Eagleton, T. (2006). *The illusions of postmodernism*. Blackwell Publishing.
- Echterling, C. (2016). How to save the world and other lessons from children's environmental literature. *Children's Literature in Education*, 47, 283–299. <https://doi.org/10.1007/s10583-016-9290-6>
- Elnady, A. (2018). The intersection between ecocriticism and children's literature: The case of Abdel-Tawab Youssef. *Herms*, 7(2), 9–44. <https://doi.org/10.21608/herms.2018.71955>
- Gaard, G. (2009). Children's environmental literature: from ecocriticism to ecopedagogy. *Neohelicon*, 36, 321–334. <https://doi.org/10.1007/s11059-009-0003-7>

- Garrard, G. (2004). *Ecocriticism*. Routledge.
- Garrard, G. (2012). *Teaching ecocriticism and green cultural studies*. Palgrave - Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9780230358393>
- Glotfelty, C., & Fromm, H. (Eds.). (1996). *The ecocriticism reader. Landmarks in Literary Ecology*. The University of Georgia Press.
- Head, D. (1998). The (Im)possibility of Ecocriticism. In R. Kerridge, & N. Sammells (Eds.), *Writing the environment: Ecocriticism and literature* (pp. 27–39). Zed Books LTD.
- Idrizović, M. (1976). *Književnost za djecu u Bosni i Hercegovini*. Svjetlost.
- Idrizović, M. (Ed.). (1981). *Kritičari o Branku Ćopiću*. Svjetlost.
- Jović, B., & Tropin, T. (Eds.). (2022). *Marginalni i marginalizovani žanrovi u književnosti*. Institut za književnost i umetnost.
- Karanović, Z., & Radulović, S. (Eds.). (2006). *Žanrovi srpske književnosti* (Zbornik, Vol. 3.) Filozofski fakultet Novi Sad i Orfeus.
- Koljević, S. (1991). *Pripovetka 1945–1980*. Svjetlost.
- Leovac, S. (1957). *Svetlo i tamno (Pregled književnosti Bosne i Hercegovine između 1918. i 1956)*. Džepna knjiga.
- Lesnik-Oberstein, K. (1998). Children's literature and the environment. In R. Kerridge, & N. Sammells (Eds.), *Writing the environment: Ecocriticism and literature* (pp. 208–217). Zed Books LTD.
- Marjanović V. (Ed.). (1987). *Branko Ćopić u svetlu književne kritike*. Stručna knjiga.
- Marjanović, V. (1981). *Ćopićev svet detinjstva*. Glas.
- Marjanović, V. (2003). *Život i delo Branka Ćopića*. Glas srpski.
- Marjanović, V. (2008). Kritika je nedeljiva. *Detinjstvo: časopis o književnosti za decu*, 34(1/2), 29–34.
- Pantić, M. (Ed.) (2015). *Vedrine i sete Branka Ćopića* (zbornik). Biblioteka Grada Beograda.
- Pešikan-Ljuštanović, Lj. (2022a). Folklor kao vid ideološkog modelovanja čitaoca. Pionirska trilogija Branka Ćopića. *Književna istorija*, 54(176), 105–127. <https://doi.org/10.18485/kis.2022.54.176.6>
- Pešikan-Ljuštanović, Lj. (2022b). Ukrštaj usmene i pisane kulture u književnosti za decu. In A. Vraneš (Ed.), *Književnost za decu kroz prizmu multikulturalnosti* (pp. 7–32). Andrićev institut.
- Petrović, S. (2003). *Priroda kritike*. Samizdat B92.
- Petrović, T. (2023). *Istorija srpske književnosti za decu* (Drugo, popravljeno i izmenjeno izdanje). Centar za stručno usavršavanje zaposlenih u obrazovanju.
- Pevlja, D. (2015). Bajkoviti maštar u Bašti slijezove boje: povodom 100-godišnjice rođenja Branka Ćopića. *Ljetopis Narodne biblioteke "Stevan Samardžić" Pljevlja*, 3, 31–40.
- Pitulić, V. (2015). Ćopić i tradicionalno nasleđe. In A. Vraneš (Ed.), *Branko Ćopić – zbornik radova* (pp. 85–98). Andrićev institut.
- Popović, R. (2007). Branko Ćopić između pripovjedača i noveliste. *Radovi*, 9(10).
- Popović, R. (2015). *Pjesnik velikog pomirenja. Osobnosti umjetničkog izraza Branka Ćopića*. SPKD Prosvjeta.
- Purcia, E. L. (2022). An Ecocritical Reading of Selected *Sidays* in Baldesco's Poetic Anthology "Kawit". *AWEJ for Translation & Literary Studies*, 6(1). 117–135. <https://doi.org/10.24093/awejtls/vol6no1.9>
- Rečnik književnih termina*. (1985). Nolit.
- Rigby, C. E. (2004). Earth, World, Text: On the (Im)possibility of Ecopoiesis. *New Literary History*, 35(3), 427–442. <https://muse.jhu.edu/article/172781>
- Šarančić-Ćutura, S. (2008). O ograničenjima nekih metodoloških polazišta u tumačenju književnosti za decu – kritička recepcija Ćopićevih dela. *Detinjstvo: časopis o književnosti za decu*, 34(1/2), 93–100.
- Šarančić-Ćutura, S. (2009). Usmeno kazivanje i pripovedački postupak Branka Ćopića. *Uzdanica: pedagoško-književni časopis*, 6(1), 77–90.
- Šarančić-Ćutura, S. (2013). *Branko Ćopić – dijalog s tradicijom. Usmena književnost u delima za decu i omladinu Branka Ćopića*. Zmajeve dečje igre.
- Šarančić-Ćutura, S. (2022). (Ne)očekivani genološki ukrštaji. O nekim susretima marginalizovanih žanrova usmene književnosti i književnosti za decu. In B. Jović & T. Tropin (Eds.), *Marginalni i marginalizovani žanrovi u književnosti* (pp. 15–48). Institut za književnost i umetnost, Beograd.
- Šimanović, I. (2010). *Ćopićeva folklorna magija (Transformacija folklorno-komičkih elemenata u pripovjednom ciklusu Nasradin-hodža u Bosni)*. Filozofski fakultet-Grafič.
- Slovic, S., Rangarajan, S., & Sarveswaran, Vidya (Eds.). (2019). *Routledge handbook of ecocriticism and environmental communication*. Routledge.
- Stojanović, L., & Janićijević, V. (2023). Identitet i dobro u Ježevoj kućici Branka Ćopića (Interpretativni i metodički okvir). *Književna istorija*, 55(181), 251–274. <https://doi.org/10.18485/kis.2023.55.181.10>
- Tošić, J. (2006). Ecocriticism – Interdisciplinary Study of Literature and Environment. *FACTA UNIVERSITATIS Series: Working and Living Environmental Protection*, 3(1), 43–50. <http://facta.junis.ni.ac.rs/walep/walep2006/walep2006toc.html>
- Tutnjević, S. (1972). *Radovi svoga razgovora: ogledi o pripovjedačima Bosne*. Svjetlost.
- Tutnjević, S. (1982). *Socijalna proza u BiH između dva rata*. IRO „Veselin Masleša“.
- Vraneš, A. (Ed.). (2015). *Branko Ćopić* (zbornik radova). Andrićev institut.
- Vraneš, A. (Ed.). (2022). *Književnost za decu kroz prizmu multikulturalnosti* (Zbornik radova sa naučnog skupa održanog 16. i 17. aprila 2021. u organizaciji Andrićevog instituta). Andrićev institut.
- Vučković, R. (1981). *Problemi, pisci i dela IV (O posleratnoj bosanskohercegovačkoj književnosti)*. Svjetlost.

Vukić, A. (1995). *Slika sveta u pripovetkama Branka Ćopića*. Institut za književnost i umetnost.

Zuković, Lj. (Ed.). (2016). *Ćopićevo stoljeće: zbornik radova povodom stogodišnjice rođenja*. Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske.